

Тетяна Воропаяєва

кандидат психологічних наук, доцент,
старший науковий співробітник,
Центр українознавства філософського факультету,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ORCID: 0000-0001-8388-7169
Email: voropayeva-tania@ukr.net

КОНФЛІКТИЗАЦІЯ КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНСТВА В УМОВАХ СУЧАСНИХ ЗАГРОЗ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

Анотація. У статті розглянуто теоретичні й практичні аспекти проблеми конфліктизації культурно-історичного простору українства в умовах сучасних загроз. У статті розкривається сутність конфліктів, аргументується положення про конфлікт як атрибут соціального буття, простежується його вплив на процеси соціальних трансформацій. Аналізуються причини і умови виникнення, ескалації та вирішення конфліктів різних рівнів, обґрунтовується можливість і необхідність управління ними.

Стаття присвячена теоретико-методологічному аналізу сучасних досліджень з конфліктології. Доведено, що доцільно застосовувати інтегративний підхід до класифікації соціальних конфліктів. Інтегративний підхід до аналізу конфліктів - це методологічна основа дослідження, яка передбачає їх розгляд не лише як джерела руйнування та смерті, але і як певного начала розвитку суспільства. У статті зроблено висновок, що категорія «конфліктизаційні процеси» має значний науковий потенціал для вивчення соціальних конфліктів. На основі аналізу конфліктологічних теорій розкрито сутність процесу конфліктизації, його специфічний характер, джерела виникнення.

У статті проаналізовано особливості сучасних конфліктів у контексті глобальних процесів. Специфіка конфліктності міждержавних відносин в епоху глобалізації полягає в тому, що це явище набуває транснаціонального та планетарного масштабів. В умовах мілітаризації конфліктної взаємодії рівень конфліктності зростає. Ескалація напруженості та застосування насильства шляхом мілітаризації конфліктної взаємодії призводить до збройного протистояння. Сучасні збройні конфлікти стануть значну загрозу для людства, оскільки вони можуть розширюватися в умовах глобалізації. Необхідно формувати комплекс заходів (гуманітарних, соціально-економічних і політико-військових), спрямованих на запобігання викликам, небезпекам та загрозам національним інтересам України. Необхідно також підтримувати баланс сил, цінностей, ресурсів, політичних, правових і соціально-економічних проблем у суспільстві та державі. Обґрунтовано важливість комплексної стратегії протидії руйнівним діям іноземних найманців в Україні. Основна увага приділяється використанню політичних, дипломатичних засобів через активну участь міжнародної спільноти та посилення економічних санкцій проти Російської Федерації. «Розумна сила» трактується як здатність поєднувати ресурси «жорсткої» та «м'якої» сили, щоб зміцнити позиції України на міжнародній арені. Обґрунтовано важливість стратегії «розумної сили» як основи подолання збройного конфлікту на території України та реінтеграції окупованих територій. Зроблена спроба осмислити конфліктизаційні процеси в Україні у рамках інтегративного підходу, адже сьогоденні конфліктність відіграє все більш помітну роль у суспільному та політичному житті України. Дискурсивно-консенсусні та асертивні стратегії успішного вирішення соціальних конфліктів вважаються оптимальними в нинішніх умовах.

Ключові слова: конфлікт, процеси конфліктизації та деконфліктизації, збройний конфлікт, дискурсивно-консенсусні та асертивні стратегії, Україна, Російська Федерація.

Tetiana Voropayeva

Ph.D. in Psychology, Associate Professor, Senior Research Associate,
Centre of Ukrainian Studies, Faculty of Philosophy,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

CONFLICTIZATION OF THE CULTURAL AND HISTORICAL SPACE OF UKRAINIANNES UNDER CONDITIONS OF MODERN THREATS: THEORY AND PRACTICE

Abstract. The article deals with the theoretical and practical aspects of the problem of conflictization of the cultural and historical space of Ukrainianness under conditions of modern threats. The essence of conflicts is revealed

in the article, the interpretation on the conflict as an attribute of social life is done, its influence on the processes of social transformations is traced. The causes and conditions of the emergence, escalation and resolution of conflicts on various levels are analyzed, the possibility and necessity of managing them is substantiated.

The article is devoted to theoretical and methodological analysis of contemporary studies in conflictology. It is proved that it is reasonable to apply an integrative approach to classification of social conflicts. An integrative approach to the analysis of conflicts is the methodological basis of research, which involves its consideration not only as a source of destruction and death, but also as the initial place of development of society. The author comes to conclusion that the term of conflictization processes has considerable scientific potential for study of social conflicts. The analysis of the essence of conflictization's processes, their specific character and sources of emergence is done on the base of conflictological theories.

The article analyzes special features of contemporary conflicts in the context of global processes. The specificity of conflictization in interstate relations in the era of globalization raise this phenomenon to transnational and even planetary scale. Under conditions of militarization of conflict interaction, the level of conflict potential also increases. The escalation of tension and the use of violence through militarization of conflict interactions leads to armed confrontation. Contemporary armed conflicts pose a significant threat to humanity as they may expand in the context of globalization. The formulating of a row of measures (of humanitarian, socio-economic and politico-military nature) is aimed to prevent challenges, dangers and threats to the national interests of Ukraine. It is also necessary to maintain a balance of forces, values, resources, political, legal and socio-economic problems in the society and the state. The importance of a comprehensive strategy of counter the destructive actions of foreign mercenaries in Ukraine has been substantiated. The focus is on the use of political and diplomatic means through the active participation of the international community and the strengthening of economic sanctions against the Russian Federation. «Smart power» is interpreted as the ability to combine the resources of «hard» and «soft» power in order to strengthen the position of Ukraine on the international scene. The importance of the strategy of «smart power» as a basis for overcoming the armed conflict on the territory of Ukraine and the reintegration of the occupied territories was substantiated. We have made an attempt to interpret conflictization processes in the framework of an integrative approach. The proneness to conflict is now playing a distinctive role in the social and political life of the Ukraine. The discursive-consensus and assertive strategies for successful solution of a social conflict is considered to be an optimal one.

Key words: conflict, processes of conflictization and deconflictization, armed conflict, discursive-consensus and assertive strategies, Ukraine, Russian Federation.

Постановка проблеми. На межі XX – XXI ст. виникла глибока криза у сфері забезпечення всіх систем безпеки (міжнародної, макрорегіональної, мезорегіональної, національної та мікрорегіональної). У цей період кількість збройних конфліктів невпинно зростала. Серйозною загрозою для людства стало загострення різних проявів сепаратизму, екстремізму, релігійного фанатизму й тероризму, прояви яких постійно модифікуються, що підтверджується трагічними подіями і терактами у Європі (Париж, Ніцца, Брюссель, Берлін, Лондон, Стокгольм, Страсбург) і на теренах інших континентів. Збройна агресія в Сирії та в Україні, як підкреслюють деякі політологи й футурологи, можуть служити своєрідною «прелюдією» до третьої світової війни (В. Горбатенко). Сучасні дослідники намагаються знайти відповіді на питання, чи стане загострення міжнародної напруженості після російської агресії проти України в 2014 р. нездоланною кризою і тотальною дестабілізацією світопорядку. 28 грудня 2019 р. «Українська правда» повідомила, що «за версією американського видання Foreign Policy, війна в Україні входить у список 10 головних конфліктів світу, за якими потрібно слідкувати у 2020 році». Окрім України у цій статті згадуються ще 9 конфліктів: «конфлікт у Афганістані; громадянська війна у Ємені; конфлікт в Ефіопії; конфлікт у Буркіна-Фасо; громадянська війна в Лівії; конфлікт США, Ірану та Ізраїлю у Перській затоці; протистояння США та КНДР; конфлікт у Кашмірі;

політична криза у Венесуелі» [7]. Відомо, що в умовах глобалізації конфліктизаційні процеси можуть набувати транснаціонального й планетарного характеру [3; 4]. Глобальними загрозами вже стали міжнародний тероризм і екстремізм, а також можливість застосування зброї масового ураження. Крім цього, продовжує зберігатися і відтворюватися конфліктогенний потенціал соціумів пострадянського простору, що призводить до конфліктизації відносин між новими незалежними державами, а також між окремими незалежними державами та колишнім імперським центром (в чергу чергу, це стосується Молдови, Грузії та України). Отже, проблема **конфліктизації культурно-історичного простору українства в умовах сучасних загроз** є доволі актуальною і займає важливе місце в системі сучасної соціогуманітаристики. У коло даної проблематики входять і питання використання конфліктизації як **інструменту імперського впливу на колонізовані народи**, і питання міждержавного збройного конфлікту неокolonіального типу, що триває на території України вже шостий рік, конструктивне вирішення якого має величезне практичне значення для всієї планети. Подальший цивілізаційний поступ України вимагає не тільки захисту національної незалежності, державного суверенітету та територіальної цілісності держави, але й реалізації національних інтересів, досягнення стабільності на глобальному й регіональному рівнях та загальнонаціональної єдності. Надзвичайно

важливою у цьому плані є деконфліктизація українського суспільства і реінтеграція населення окупованих територій. Ця проблема має сьогодні практичну актуальність для України.

Аналіз наукових публікацій. Інтерес до різних протистоянь, змагань протагоністів і конфліктної взаємодії з'явився вже у мислителів Стародавнього Китаю Конфуція та Лао-Цзи. З античної доби і до наших днів відомі мислителі, вчені й дослідники вивчали різні аспекти конфліктної взаємодії між людьми, соціальними групами, суспільствами і країнами (протистояння, боротьбу, змагання, суперництво, дискусії, диспути тощо), а також проблеми війни і миру (Геракліт, Геродот, Емпедокл, Епікур, Аристотель, Платон, Цицерон, Н. Мак'явеллі, Ф. Бекон, Г. Гегель, Г. Гроцій, Д. Дідро, І. Кант, Дж. Локк, Ш. Монтеск'є, Т. Мор, А. Рабле, Е. Роттердамський, Г. Спенсер та ін.). Відомо, що боротьба й змагання у давніх греків та римлян, а також ігри під час релігійних і політичних свят називались агоном (у ті часи термін «конфлікт» ще не існував, він з'явився у латинській мові на початку І тис. н.е. і означав зіткнення протилежних сторін, думок, сил, серйозну розбіжність, суперечність). У слов'янських мовах слово «конфлікт» з'являється у ХІХ ст. У ХІХ ст. також виникають перші наукові концепції з конфліктної проблематики. І якщо до того часу основним інтересом вчених були макроконфлікти (міждержавні, класові, міжнаціональні тощо), то в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. виникає інтерес до мікроконфліктів (міжособистісних, внутрішньо-особистісних тощо).

Перші прото-конфліктологічні концепції розробляли Т. Гоббс, Ж.-Ж. Руссо, А. Сміт, К. Клаузевіц, Ч. Дарвін та ін. Аналіз наукових досліджень в галузі філософії, соціології, психології показує, що теоретико-методологічні й практичні основи сучасної конфліктології базуються на працях видатних мислителів (Геракліт, Емпедокл, Епікур, Аристотель, Платон), філософів епохи Відродження і Нового часу (Ф. Бекон, Г. Гегель, Т. Гоббс, Д. Дідро, І. Кант, Ш. Монтеск'є, Т. Мор, А. Рабле, Ж.-Ж. Руссо, Г. Спенсер та ін.), засновників провідних соціологічних і психологічних теорій конфліктів (серед яких М. Дойч, К. Левін, Д. Мід, К. Роджерс, К. Хорні, У. Юрі) та ін. У працях зарубіжних та вітчизняних авторів конфлікт розглядається і як руйнівна сила [13], і як спосіб вирішення накопичених суперечностей у процесах взаємодії різних суб'єктів (як індивідуальних, так і колективних). Перераховані мислителі й науковці започаткували процес інституціоналізації сучасної конфліктології, яка вивчає конфлікти на мікро-, мезо-, макро- та мега-рівнях [13]. У ХІХ – ХХ ст. найвідомішими конфліктологічними теоріями були: 1) соціал-дарвінізм (Т. Гоббс, Л. Гумплович, Т. Мальтус, У. Самнер, Г. Спенсер); 2) конфліктологічна концепція К. Маркса; 3) соціологія конфлікту Г. Зіммеля; 4) концепція позитивно-функціонального конфлікту (Л. Козер); 5) теорія соціальної дії та вчення про соціальну напруженість (Т. Парсонс); 6) концепція конфлікту К. Боулінга;

7) конфліктна модель суспільства (Р. Дарендорф); 8) психодинамічна модель конфлікту (З. Фрейд, К. Хорні, К. Г. Юнг та ін.). Отже, різноманітні конфліктологічні теорії формувались упродовж ХІХ – ХХ століть, серед них можна виокремити три підходи: **мотиваційний** (Л. Берковець, М. Дойч, Г. Теджфел, З. Фрейд та ін.), **ситуаційний** (Р. Блейк, М. Шеріф та ін.), **когнітивний** (А. Елліс, Дж. Келлі, В. Клар, К. Левін, Ф. Хайдер та ін.). Відомі також інші підходи до конфліктологічної проблематики: **біхевіористський** (А. Бандура та ін.), **гуманістичний** (К. Роджерс та ін.), **інтеракціоністський** (Ф. Гайдер, М. Дойч, Т. Парсонс, Т. Шибутані та ін.), **системний** (А. Анцупов, І. Ващенко, О. Донченко, Л. Карамушка, Г. Ложкін, С. Максименко, В. Москаленко, М. Пірен та ін.) [11; 13].

У наші дні конфлікти привертають до себе увагу представників різноманітних галузей знання (філософії, соціології, конфліктології, психології, історії, політології, правознавства, військової науки, культурології, етнології, педагогіки тощо), зокрема, з метою розробки оптимальних стратегій і способів їх вирішення на тих чи інших рівнях розгортання конфліктного протистояння різних сторін. Філософи, соціологи, політологи і психологи визначили зміст поняття «конфлікт» (від лат. *conflictus* – зіткнення), а також його істотні ознаки, функції (конструктивні й деструктивні), причини його виникнення (суб'єктивні та об'єктивні), способи його запобігання, вирішення і врегулювання. Відомі вчені Дж. Бернгард, М. Дойч, Л. Козер, Л. Крісберг (США), М. Кроз'є (Франція), Р. Дарендорф (Німеччина) уточнили понятійний апарат конфліктології, розкрили природу конфлікту як явища, його роль і значення в суспільному бутті. Вони досліджували різні аспекти конфліктів: виникнення і причини, профілактику і прогнозування, розвиток і регулювання, способи й методи вирішення та їхні наслідки. Сучасні вчені продовжують вивчати гносеологічні, феноменологічні і праксеологічні проблеми конфліктології.

Проблеми, пов'язані з розгортанням, поглибленням і врегулюванням різнопланових кризових і конфліктних явищ на глобальному, національному і регіональному рівнях, а також із підвищенням конфліктності та її впливом на розвиток окремих держав і світу в цілому, були проаналізовані у працях Р. Арона, Дж. Б'юкенена, І. Валерстайна, Е. Гідденса, Е. Гобсбаума, Л. Даймонда, Р. Дарендорфа, А. Етціоні, В. Зігерта, Л. Козера, А. Пшеворського, Д. Растоу, Дж. Сарторі, Ч. Тіллі, Р. Фішера, М. Хеттіха, У. Юрі [15; 16; 17; 18; 21]; В. Алтухова, В. Барінової, О. Батрименка, Т. Бельської, С. Бобровник, А. Большакова, В. Бусленко, О. Валевського, А. Глухової, В. Горбатенка, В. Горбуліна, О. Григор'євої, Н. Гришиної, Г. Дерлуг'яна, Ю. Запрудського, А. Ішмуратова, О. Картунова, С. Козлова, В. Котигоренка, І. Кресіної, Д. Лікарчук, О. Маруховської, О. Москаленко, Т. Павловської, Є. Перова, Б. Толчинського, М. Цюрупи, В. Шаленка, В. Шейнова та ін. Різноманітні проблеми збройних конфліктів, їх причини і способи запобігання аналізували у своїх

працях С. Бжезінський, С. Гантінгтон, Дж. Джоулвен, Г. Кіссінджер, Дж. Кеннан, Дж. Робертсон, Т. Скочпол, А. Г. Франк; М. Воротнюк, В. Горбулін, С. Попов, В. Сліпченко, В. Юрковський та ін. Проблеми розгортання збройних конфліктів та особливостей їх врегулювання за допомогою міжнародних миротворчих операцій вивчають С. Акулов, П. Гай-Нижник, М. Капітоненко, Г. Луцишин, Г. Перепелиця та ін. [5; 6; 11; 15; 16; 17].

Таким чином, процеси конфліктизації є об'єктом сучасної соціогуманітаристики і **вперше досліджуються у рамках українознавства як інтегративної науки**, оскільки і конфлікти, і процеси конфліктизації є важливими феноменами як етнічного, так і національного буття українства. Актуальність уведення конфліктизаційної проблематики у проблемне поле українознавства підвищується в умовах постколоніального періоду розвитку України та російсько-українського збройного конфлікту на теренах України. Саме тому **метою даної статті** є осмислення сутності конфліктизаційних процесів на теренах сучасної України на основі інтегративного підходу та розгляд теоретичних і практичних аспектів проблеми конфліктизації культурно-історичного простору українства в умовах сучасних загроз.

Виклад основного матеріалу. В сучасній соціогуманітаристиці виділяють кілька підходів до розуміння конфліктів, відповідно до яких використовуються різні аналітичні моделі, що дозволяють пояснити ці конфлікти, запропонувати й обґрунтувати різне бачення їх еволюції та перспектив урегулювання. Для вирішення поставленої проблеми нами був застосований **інтегративний підхід**, який передбачає розгляд об'єкта дослідження у його зв'язках і взаємозалежностях з іншими процесами та явищами, а також врахування взаємодії різнопланових чинників, що зумовлюють його становлення і розвиток. Інтегративний підхід до аналізу процесів конфліктизації культурно-історичного простору українства в умовах сучасних загроз – це методологічна основа даного дослідження, яка передбачає розгляд конфліктів не тільки як джерела руйнувань, воєн і смерті, але і як джерела розвитку суспільства. Інтегративний підхід має великий дослідний і методологічний потенціал для узагальнюючих теоретичних побудов [8], що базуються на основі трансдисциплінарного аналізу особливостей сучасних конфліктів у контексті глобальних процесів і постколоніального періоду розвитку України, а також специфіки забезпечення міжнародної, регіональної та національної безпеки у постбіполярному світі. Інтегративне осмислення сутності конфліктизації культурно-історичного простору українства у минулому та сьогодні дозволяє більш оптимально вирішити проблеми припинення міждержавного збройного конфлікту на території України та реінтеграції населення окупованих територій. Зокрема, це було реалізовано разом з Н. Авер'яною під час аналізу специфіки конфліктизаційних процесів у сучасній Україні, а також у процесі обґрунтування на

цій методологічній основі стратегії «розумної сили» для припинення збройного конфлікту на теренах України [2; 3; 4].

Основними теоретико-методологічними засадами дослідження процесів конфліктизації культурно-історичного простору українства в умовах сучасних загроз є наступні: 1) Конфлікт як невід'ємний атрибут людського існування, виявляє себе в суперечливій єдності природи і соціуму, природи і культури і людини. Будь-який конфлікт може приводити і до деструктивних, і до конструктивних наслідків. 2) Конфлікт є однією з форм життєдіяльності будь-якого суспільства. Саме тому конфлікт необхідно розглядати як один із видів соціальної взаємодії, учасниками якої можуть бути окремі індивіди, людські угруповання, організації, установи, суспільства, країни, держави тощо [13]. Чим більш диференційованим є соціум, тим більше існує несхожих і взаємовиключних інтересів, потреб, цілей, цінностей і, отже, й більше джерел для потенційних конфліктів. Конфлікти можуть розгортатися на усіх рівнях соціальної взаємодії – від міжособистісних конфліктів (в яких можуть брати участь усього дві особи) до світових війн (в яких можуть брати участь багата держав світу). 3) Конфлікт необхідно розуміти як зіткнення **актуалізованих суперечностей**, протилежно спрямованих інтересів, потреб, цілей, думок, мотивів, соціальних установок, цінностей, поглядів, планів, намірів, позицій суб'єктів взаємодії (які можуть бути опонентами, ворогами тощо). Тривале напруження та граничне загострення актуалізованих суперечностей призводить до безкомпромісної боротьби, деструктивних дій, непростих колізій і трагічних наслідків для суб'єктів конфліктної взаємодії. Конфліктні ситуації виникають тоді, коли суб'єкт конфліктної взаємодії намагається просувати власні інтереси, які не відповідають інтересам іншого суб'єкта [5; 6; 9; 13]. Такі суперечності завжди мали місце в історії людської цивілізації, і з плином часу вони набували все більш гострого «звучання», зокрема в умовах кардинальних трансформацій, які відбувались і відбуваються у межах різних держав, посилюючи конфліктність у різних сферах суспільного життя. 4) **Критеріальною ознакою** при дослідженні конфліктів, конфліктних ситуацій та процесів конфліктизації та деконфліктизації є **конфліктність**. Треба враховувати, що конфліктність сучасного соціуму є складовою частиною процесу глобалізації. 5) **Конфліктизація** – це процес підвищення (посилення) рівня конфліктності у будь-якому соціумі (як на індивідуальному, так і на колективному рівні) [9]. Сутність процесів конфліктизації особливо гостро розкривається в періоди кризового стану суспільства. Процеси конфліктизації можуть бути природними і штучними, реальними і потенційними, зовнішньо- та внутрішньо-інспірованими тощо. 6) Аналізуючи конкретний конфлікт потрібно враховувати види й типи конфліктів, рівні й фази конфліктної взаємодії, причини виникнення конфліктних ситуацій тощо. **Обов'язковими ознаками конфліктів** є **біполярність** протилежно спрямованих тенденцій

(носії суперечностей), **суб'єктність** (наявність носіїв, репрезентантів конфліктної взаємодії) та **активність**, що передусім націлена на подолання наявних суперечностей) [9; 13]. Та чи інша сфера життєдіяльності людей зумовлює виділення побутових, сімейних, шкільних (освітніх), генераційних, громадських, політичних, релігійних, виробничих, міжетнічних, міжнаціональних тощо. За характером перебігу конфлікти бувають гострими й уповільненими, за формою свого прояву – явними й латентними. За часовим критерієм конфлікти поділяються на короткочасні (швидкоплинні) й тривалі (затяжні) [5; 6; 9; 11; 13]. 7) Джерела конфліктів (явища, факти, події, ситуації тощо), які зумовлюють їх розгортання, бувають об'єктивними та суб'єктивними. Основними серед них є: нестача матеріальних та духовних благ, необхідних для нормальної життєдіяльності людей; зіткнення різноспрямованих інтересів і потреб суб'єктів; світоглядні відмінності; слабкість моральних і правових норм для врегулювання конфліктної ситуації; а також особистісні, організаційно-управлінські, функціонально-організаційні, структурно-організаційні, особистісно-функціональні, ситуативно-управлінські, соціально-психологічні та інші джерела конфліктів. Причинами, що детермінують конфлікти, є наступні: розподіл ресурсів, дискримінація, відмінності в цілях суб'єктів, взаємозалежність і суперечливість виконуваних завдань, несправедливість, упередженість, відмінності в уявленнях, поглядах і цінностях, неналагоджена взаємодія та недостатній рівень спілкування, відмінності в ментальності та стилях поведінки тощо [13]. 8) Процес конфліктизації культурно-історичного простору українства необхідно розглядати в **«координатах»**: а) **Історії**, яка репрезентує історію буття праукраїнства (протоукраїнських і праукраїнських племен) та українства (Середньовіччя, Ранньомодерної, Модерної та Постмодерної доби), а також б) **Культури** (яку ми розуміємо в широкому контексті, включаючи етнічну, національну, художню, організаційну та ін.). 9) **Культурно-історичний простір українства** ми розуміємо як **простір життєдіяльності українства** (у порівнянні з відомим поняттям «життєвий світ», запропонованим німецьким філософом Е. Гуссерлем), а також як **Хронотоп** (від грец. Χρόνος «час» і τόπος «місце») – «закономірний зв'язок просторово-часових координат» (цей термін і його визначення було запропоновано О. Ухтомським у контексті його фізіологічних досліджень, а завдяки дослідженням М. Бахтіна даний термін було уведено у сферу соціогуманітаристики; М. Бахтін розумів під хронотопом «істотний взаємозв'язок часових і просторових відносин»). Культурно-історичний простір українства помітно трансформувалася у періоди **племінного, етнічного та національного розвитку** українського народу. Разом із становленням української нації та української національної культури формувалася і національно-культурний простір сучасного українства. 10) Пошук оптимальних засобів і способів деконфліктизації різноманітних відносин у державі й суспільстві варто розпочати з глибокого аналізу

конкретного конфлікту, визначення його суті та виявлення основних умов врегулювання. Зокрема, інтегративний підхід дозволив з'ясувати, що нинішній російсько-український збройний конфлікт на теренах України тісно пов'язаний з неоколоніальною політикою Кремля, тому його можна визначити як **тривалий міждержавний збройний конфлікт неоколоніального типу**, який виник у результаті ескалації гібридної війни, що розпочалася задовго до 2014 р. [1; 12]. А вже гібридна агресія Кремля проти України (а також проти інших незалежних держав) пов'язана як із намірами відновити СРСР, так і з прагненнями відновити Російську імперію у кордонах 1913 р. [12], а Російська імперія та Радянський Союз (як її більшовицька реінкарнація) системно використовували конфліктизацію як **інструмент імперського впливу на колонізовані народи** [2; 3; 4].

У сучасному українознавстві з'явилися окремі **доволі оригінальні «конфліктологічні» концепції**. Репрезентантом таких концепцій є, зокрема, стаття Ю. Фігурного «Конфліктизація українського етнокультурного простору як об'єкт українознавчих досліджень». В анотації автор зазначає, що в статті «окреслено вісім «конфліктогенних вузлів» в українському етнокультурному розвитку» [14, с. 28]. Метою дослідження, – підкреслює автор статті, – «є аналіз конфліктизації українського етнокультурного простору в контексті вітчизняних етнічних, націєтворчих та етнокультурних процесів» [14, с. 29]. Але далі в тексті цієї статті не йдеться ні про авторське розуміння конфліктності й процесів конфліктизації, ні про «головні конфліктогенні вузли розвитку українських етнокультурних процесів» [14, с. 31], не згадуються ні внутрішньоетнічні, ні міжетнічні, ні міжнаціональні конфлікти, ні міжетнічні суперечності тощо. Ю. Фігурний пише, що «багатовікове вітчизняне етнокультуротворення можна розділити на такі головні «конфліктогенні вузли»»: перший, другий, третій, четвертий, п'ятий, шостий, далі чомусь йдуть вже не «конфліктогенні вузли», а періоди – сьомий і восьмий. При цьому ні поняття «конфлікт», ні семантично близькі до цього поняття терміни навіть не згадуються при описі першого, другого, третього, четвертого і п'ятого «конфліктогенних вузлів» [14, с. 31-32]. Тільки після цього двічі зустрічається слово «конфлікт»: 1) «жахливі конфлікти тієї звитяжної й одночасно трагічної доби» (так характеризується шостий «вузол»), 2) «українці вистояли і, попри всі конфлікти, залишилися українцями з власною культурою, мовою, традиціями і звичаями» (так описується сьомий період). Виділені Ю. Фігурним у 2019 р. «конфліктогенні вузли» та періоди дивним чином співпадають з етапами етногенезу й етнічної історії українського народу, а також етапами українського націєтворення, які були охарактеризовані Т. Воропаєвою ще у 2004 – 2010 рр. [10, с. 409-528]. Уведений Т. Воропаєвою термін «етногонічний вузол» [10, с. 10, 417-418] семантично переключується з «конфліктогенними вузлами» Ю. Фігурного (але вона дає визначення

запропонованого поняття, а він – ні). Т. Воропаєва пише, що **перший етап етногенезу й етнічної історії** українського народу тривав із V ст. до середини IX ст. [10, с. 417], Ю. Фігурний пише, що **перший** «конфліктогенний вузол» (кінець IV – друга половина IX ст.) «пов'язаний із виокремленням протоукраїнців із загальнослов'янського етноконгломерату» [14, с. 31]. За Т. Воропаєвою, **другий** етап – етнічного розвитку – тривав із середини IX ст. до середини XVI ст. [10, с. 421] і був поділений на 4 фази, за Ю. Фігурним, **другий** і **третій** «конфліктогенні вузли» проявили себе відповідно: з кінця IX ст. до першої половини XIV ст. та із середини XIV ст. до першої половини XVII ст. Т. Воропаєва (яка, як і всі науковці Центру українознавства, розрізняє етнос і націю, етнічну і національну культуру) підкреслює, що **перший етап українських націєтворчих процесів** почався у середині XVI ст. і тривав до кінця XVII ст. [10, с. 467], Ю. Фігурний підкреслює, що **четвертий** «конфліктогенний вузол» проявив себе із середини XVII ст. до другої половини XVIII ст. [14, с. 32]. За Т. Воропаєвою, **другий етап українських націєтворчих процесів** тривав із кінця XVIII ст. до початку 1920-х рр. [10, с. 471], за Ю. Фігурним, **п'ятий** «конфліктогенний вузол» припадає на кінець XVIII ст. – початок XX ст. [14, с. 32]. Т. Воропаєва пише, що **третій етап українських націєтворчих процесів** тривав із 1923 р. до початку 1930-х рр. [10, с. 474], Ю. Фігурний пише, що **шостий «вузол»** припадає на 1917–1932 рр. За Т. Воропаєвою, **четвертий етап українських націєтворчих процесів** тривав із початку 1930-х рр. до 1 грудня 1991 р., за Ю. Фігурним, **сьомий період** (чомусь вже не «вузол») розпочався у 1933 р. і завершився у 1990 р. [14, с. 32]. Т. Воропаєва стверджує, що **п'ятий етап українських націєтворчих процесів** почався у грудні 1991 р. і триває й досі [10, с. 448, 479], Ю. Фігурний стверджує, що восьмий період (також вже не «вузол») розпочався 1991 р. і триває нині [14, с. 32]. Після наведених текстових збігів дуже дивним є той факт, що Ю. Фігурний власноручно пише, що «в часи Хмельниччини (1648–1657 рр.) розпочинається формування домодерної козацької (української) нації» [14, с. 30], і на цій же сторінці сам собі суперечить, чомусь не погоджуючись з позицією Т. Воропаєвої щодо українських націєтворчих процесів, і стверджує, що «вітчизняне націєтворення розпочалося ще в часи Києво-Руської держави та її спадкоємця, Галицько-Волинського королівства» [14, с. 30]. Ю. Фігурний, мабуть, не знає, що цитований ним текст Т. Воропаєвої був написаний ще у 2004 – 2005 рр. (вперше він був опублікований у календарі-щорічнику «Українознавство-2005»), у рамках тодішньої держбюджетної тематики Центру українознавства, коли її тексти, написані для Звіту Центру вичитували такі відомі українознавці, як В. Баран, В. Борисенко, Л. Залізняк, В. Крисаченко, В. Піскун, С. Сегеда, В. Сергійчук та інші.

У висновках Ю. Фігурний пише, що ним було «окреслено вісім “конфліктогенних вузлів”

українського етнокультурного розвитку, які загалом відповідають культурно-історичним етапам розвитку України та українців» [14, с. 33]. Але ж «конфліктогенні вузли», які завжди пов'язані з конфліктним (суперечливим) поєднанням, переплетенням, перетином якихось елементів, структур, дій, процедур, позицій, думок, інтересів, цінностей тощо, не співвідносяться з будь-якими історичними етапами, адже вони лише виникають, «зав'язуються» і «розв'язуються» у рамках певних періодів та етапів. Дуже жаль, що концепція Ю. Фігурного базується на понятті «етнодержавонацієтворення» (цій проблемі присвячена й одноіменна монографія автора), яке не можна вважати науковим, адже є значні відмінності між етнічним та національним буттям будь-якої спільноти, а процеси етнотворення, націєтворення і державотворення є не тільки різноплановими й різночасовими, але й мають різну культурно-історичну, соціально-економічну й геополітичну специфіку. Отже, заявлену Ю. Фігурним тему можна було б розкрити, базуючись на інших теоретико-методологічних засадах, як це зробили, наприклад, дослідники, які вивчали етногенез хорватського народу в контексті конфліктної взаємодії між хорватами й аварами та у зв'язку із суттєвою кризою в Аварському каганаті у 630-ті роки.

Емпіричним матеріалом для теоретичних узагальнень щодо розгортання конфліктизаційних процесів в Україні служили проведені упродовж ряду років дослідження Центру українознавства філософського факультету КНУ імені Тараса Шевченка в рамках кількох науково-дослідних тем («Українство у світовому цивілізаційному процесі: історичний досвід та перспективи», «Консолідація українства в постколоніальну добу», «Конфліктизація культурно-історичного простору українства в умовах сучасних загроз»). Науковці Центру українознавства КНУ імені Тараса Шевченка здійснюють конфліктологічні дослідження упродовж 1999 – 2019 рр. Кожного року дослідники опитували від 800 до 1080 респондентів (віком від 18 до 78 років) та 17 – 25 експертів (соціологів, конфліктологів, політологів, практичних психологів, у відповідності до інтегративного підходу). Теоретична похибка вибірки не перевищувала 2,3%. Одним із завдань нашої дослідницької групи (в роботі якої також брали участь аспіранти і студенти університету, що працювали у якості інтерв'юєрів) було виявлення рівнів конфліктності в різних колективах м. Києва у зв'язку з важливими подіями, що відбувались як у місті, так і в Україні.

Відомо, що рівень конфліктності залежить від соціально-економічних, культурно-історичних, політико-ідеологічних, цивілізаційних, етнічних, конфесійних, побутових та інших чинників, що в умовах гібридної війни можуть суттєво активізуватися процеси конфліктизації. У проведеному дослідженні були використані: метод експертного опитування, Методика оцінки рівня конфліктності В. Рогова і тест «Експрес-діагностика виявлення рівня конфліктності»

О. Гончарової. Усі методи передбачали оцінку рівня конфліктності суб'єктів за 12-бальною шкалою (0 – 4 балів – низький рівень конфліктності, 5 – 8 балів – середній рівень конфліктності, 9 – 12 балів – високий рівень конфліктності).

Проведене дослідження показало, що найбільш конфліктною була взаємодія мешканців м. Києва у різних сферах життя у наступні роки: у 1999 р., напередодні президентських виборів (рівень конфліктності – 7 балів, опитано 800 респондентів і 17 експертів); у 2004 р., перед виборами президента України (рівень конфліктності – 8 балів, опитано 880 респондентів і 19 експертів); у 2011 р., після арештів представників «помаранчевої» влади та радикалізації соціальних протестів (рівень конфліктності – 9 балів, опитано 930 респондентів і 17 експертів); у 2012 р., після протестів проти ухвалення нового закону про мови та перед парламентськими виборами (рівень конфліктності – 7 балів, опитано 910 респондентів і 19 експертів); у 2013 р., після подій навколо невідання угоди України з ЄС (рівень конфліктності – 9 балів, опитано 1020 респондентів і 19 експертів); у 2014 р., після репресій щодо учасників Революції Гідності та ескалації бойових дій на Сході України влітку (рівень конфліктності – 9 балів, опитано 1040 респондентів і 25 експертів); у 2015 р., після ескалації бойових дій взимку та смертельних сутичок біля Верховної Ради України 31 серпня (рівень конфліктності – 8 балів, опитано 1030 респондентів і 25 експертів); у 2016 р., після окремих дій по декомунізації (рівень конфліктності – 8 балів, опитано 1060 респондентів і 25 експертів). У 2017 р., можливо, через впровадження безвізового режиму з ЄС, вдаль проведення у Києві «Євробачення – 2017» та звільнення незаконно засуджених у Криму членів Меджлісу кримськотатарського народу А. Чийгоза та І. Умерова рівень конфліктності знизився до 7 балів (опитано 1030 респондентів і 25 експертів), хоча експерти очікували підвищення рівня конфліктності у зв'язку з подіями, пов'язаними з М. Саакашвілі (позбавлення громадянства України, «прорив» кордону тощо). У 2018 р., після протестів «євробляхерів», зростання антиукраїнських настроїв у Польщі та Угорщині, захоплення Росією українських військових кораблів у Керченській протоці та початком створення Православної Церкви України рівень конфліктності залишився на тому ж рівні – 7 балів (опитано 1070 респондентів і 25 експертів). Але результати, які були отримані у 2019 р. (опитано 1080 респондентів і 25 експертів), вражають, оскільки рівень конфліктності у різних сферах життя киян сягнув 10 балів. Такий високий рівень конфліктності пояснюється продовженням збройної агресії Росії в Україні, погіршенням соціально-економічної ситуації та президентськими виборами, які супроводжувались зростанням популізму, активізацією політичної конфронтації, зростанням суспільно-політичної напруженості, використанням гасел на кшталт «**Зробимо їх разом!**», «**Зробимо їх ще раз!**», що провокують

розкол у суспільстві по лінії «ми – вони». 16 експертів із 25-ти опитаних застерігають, що такий високий рівень конфліктності може спричинити накопичення доволі потужного протестного потенціалу. 9 експертів переконані, що українське суспільство дуже втомилося від різноманітної конфронтації, від війни, від політичної реклами, від олігархічної зверхності, від постійного підвищення тарифів, що у найближчі місяці в соціумі будуть переважати апатія і зневіра.

Використовуючи Опитувальник Томаса–Кілмана (Kenneth Thomas–Ralph Kilmann), ми дослідили типи поведінки респондентів у конфліктних ситуаціях (упродовж 1999 – 2019 рр. було опитано 7000 осіб віком від 17 до 69 років). Було виявлено 5 способів урегулювання конфліктів: **конкуренція** (прагнення домогтися своїх інтересів на шкоду інтересам інших), **притосування** (принесення в жертву власних інтересів заради інтересів інших), **компроміс** (своєрідна угода на основі взаємних поступок, висунування пропозицій, які знімають основні суперечності), **уникання** (відсутність прагнення до кооперації і відсутність тенденції до досягнення власних цілей), **співпраця** (учасники конфліктної ситуації знаходять вихід, який повністю задовольняє інтереси обох сторін). Проведене дослідження показало, що основними тенденціями є: 1) **притосування** тих осіб, які живуть уздовж лінії розмежування через певне звикання жити в умовах російської агресії; 2) рух від **уникання** до **конкуренції**, особливо це характерно для молоді та учасників АТО і ООС; 3) відмова від **компромісів** у зв'язку із збільшенням числа загиблих громадян України у збройному конфлікті.

Оскільки попередні дослідження Центру українознавства показали, що для вітчизняного й зарубіжного українства надважливими є концепти та ідеологеми «Гідності», «Гідного життя», «Утвердження України в колі цивілізованих держав», а також горизонтальний колективізм, інтернальність, толерантність і традиції ненасильницького спротиву, то у процесах деконфліктизації українського соціуму вирішальна роль належить стратегіям **дискурсивного консенсусу, асертивній поведінці суб'єктів та асертивним стратегіям** [9]. Асертивність – це здатність людини впевнено і з гідністю відстоювати свої права, не порушуючи при цьому прав інших людей. Асертивність є найбільш оптимальним і конструктивним способом деконфліктизації міжсуб'єктної взаємодії в умовах будь-якої конфронтації. З **асертивними стратегіями** тісно пов'язані **дискурсивно-консенсусні практики**, які спрямовані на ефективну комунікацію, на неконфронтаційний діалог, на колективний пошук спільної позиції, на послаблення конфліктної напруженості у процесі взаємодії, на ненасильницьке подолання різномановних конфліктів. Асертивні стратегії та дискурсивно-консенсусні практики (які необхідно популяризувати у ЗМІ та поширювати у повсякденному житті українців) спроможні актуалізувати

деконфліктизаційний потенціал вітчизняного й зарубіжного українства в умовах сучасних викликів та загроз [9]. Інтегративний підхід дозволяє вивчити **деконфліктизаційний потенціал** вітчизняного й зарубіжного українства (який накопичується і реалізується в умовах еміграції, імперського й тоталітарного тиску, гібридної війни, депопуляції й соціально-економічного розшарування населення, постколоніальної олігархізації, корупцізації, штучної сегментації та дезінтеграції України), а також **української традиції ненасильницького спротиву** (репрезентованої в усній народній творчості, у Майданних стратегіях, у консолідаційних практиках, у творах і діяльності українських «будителів», науковців, митців, політиків, правозахисників, дисидентів, журналістів, державних діячів та ін.).

Інтегративний підхід до вирішення «заможених» конфліктів на пострадянському просторі дозволяє чітко пов'язати їх з неокolonіальною політикою Росії, спрямованою на збереження контролю над цим простором. Імперське домінування, неоімперський реваншизм, неокolonіальна гібридна політика РФ спрямована, у першу чергу, на Молдову, Грузію, Україну. Тривалий міждержавний збройний конфлікт неокolonіального типу, який розпала РФ на теренах України, можна подолати (запустивши процеси врегулювання суперечностей, а також деескалації, дерадикалізації, дехаотизації та стабілізації соціуму з урахуванням принципів конфлікт-менеджменту) за допомогою стратегії «розумної сили». Адже саме ця стратегія відповідає сучасним загрозам і викликам найоптимальнішим чином. Вона дозволить Україні діяти на міжнародній арені як «відповідальному суб'єкту», формувати більш стійку міжнародну систему прийняття колективних рішень і вирішувати завдання деокупації та реінтеграції України за допомогою стратегічно продуманих, інноваційних і гнучких підходів. Стратегія «розумної сили» дозволяє застосовувати як «м'які», так і «жорсткі» методи, а головне – уміти розрізняти випадки, коли доречні або перші, або другі, або перші і другі одночасно [19; 20], щоб у результаті виник синергетичний ефект від поєднання засобів «м'якої» та «жорсткої» сили. Концепцію «розумної сили» варто застосувати як стратегію стримування неоімперського реваншизму РФ та її неокolonіальної гібридної політики. Застосування стратегії «розумної сили» дозволить вибудувати послідовність дій, спрямованих на зниження деструктивного політичного, економічного та інформаційного впливу РФ як на європейському просторі, так і у всьому світі [4].

Висновки і пропозиції. Таким чином, конфлікт розглядається як одна з форм життєдіяльності будь-якого соціуму. Конфлікт є певним вектором, «началом», що пронизує всі сфери життя суспільства, редукуючись в особливі способи взаємодії, які є характерними для конкретної сфери суспільного життя [2; 3; 4]. Будь-який конфлікт може приводити і до деструктивних, і до конструктивних

наслідків. Інколи внутрішні конфлікти завдають певній групі (або спільноті) більше шкоди, ніж зовнішній ворог. Прояви конфліктів є такими ж різноплановими, як і шляхи та способи їхнього попередження і врегулювання [2; 3; 4]. На жаль, досить часто внутрішньодержавні конфлікти послаблюють можливості країни захищати свої національні інтереси на міжнародній арені. Такі конфлікти можуть бути використані і зовнішніми, і внутрішніми гравцями як інструмент тиску на керівництво певної держави та прийняття ним невідповідних для даної країни умов [2; 3; 4].

Дослідження сучасних вчених показують, що конфліктизація міждержавних відносин стала однією з форм силового вирішення політичних, територіальних, етнічних, національних, релігійних, економічних та інших суперечностей, що формує цілу систему загроз як для національної, так і для міжнародної безпеки. В умовах мілітаризації будь-якої конфліктної взаємодії рівень конфліктогенності в соціумі зростає. Ескалація напруженості і застосування насильства призводить до конфронтації і збройних конфліктів. Сучасні збройні конфлікти являють серйозну загрозу людству, оскільки в умовах глобалізації вони можуть швидко поширюватися. В умовах постбіполярного світу необхідний пошук розумного балансу між різноспрямованими інтересами протиборчих сторін, а також механізмів задоволення життєво важливої потреби світового співтовариства у мирі та безпеці для нинішніх і майбутніх поколінь.

У постколоніальну добу простір дестабілізації різних сфер суспільного життя українства помітно збільшується. Одним з найпотужніших дестабілізаторів є процеси конфліктизації життєдіяльності громадян України (**конфліктизація є одним з традиційних способів насильницького вирішення будь-яких питань колоніальними імперіями на теренах їхніх колишніх колоній**). Процеси конфліктизації (як природні, так і штучні; як зовнішні, так і внутрішні) приводять не тільки до загострення вже наявних викликів і загроз національній безпеці України, але й до виникнення нових, що передбачає необхідність коригування державної політики в усіх сферах суспільного життя на основі аналізу сутності й змісту сучасних процесів конфліктизації та деконфліктизації, тенденцій їх розгортання, а також визначення пріоритетних напрямків діяльності органів державної влади щодо протидії цим вкрай негативним чинникам політико-правового, соціально-економічного та соціокультурного розвитку країни.

Відомо, що за підсумками «кривавого» ХХ ст. Україна є одним із світових лідерів за чисельністю людських (а також матеріальних, духовних і моральних) втрат у різноманітних конфліктах. У ХХІ ст. гібридна війна та збройна агресія РФ проти України приводить до загибелі десятків тисяч людей, внаслідок військових дій та вимушеної міграції були зруйновані долі мільйонів громадян України. У зв'язку

з цим **правильне розуміння представниками влади і громадянами України закономірностей виникнення, розвитку, ескалації і завершення конфліктів дозволить утримувати «холодні» й «гарячі» конфлікти в певних управлінських (професійно регульованих) рамках, а також поступово нівелювати їх.** Кожному керівнику будь-якого рівня вкрай необхідні сучасні знання про шляхи попередження й конструктивного розв'язання конфліктів різного рівня і масштабу. Найбільш важливими завданнями сьогодні є і посилення контролю за діями влади з боку громадянського суспільства, і зміцнення міжнародної коаліції для протидії російській агресії, і необхідність формування комплексу заходів (гуманітарних, соціально-економічних та політико-військових), спрямованих на запобігання викликам, небезпекам і загрозам національним інтересам України. Необхідно також підтримувати баланс сил, цінностей, ресурсів, політичних, правових та соціально-економічних проблем у суспільстві та державі. Надзвичайно важливою є розробка комплексної стратегії протидії руйнівним діям іноземних найманців в Україні. Основна увага має приділятися використанню політичних і дипломатичних засобів деконфліктизації через активну участь міжнародної спільноти та посилення економічних санкцій проти Російської Федерації. Припинення міждержавного збройного конфлікту на теренах України та подолання його наслідків є вкрай важливими завданнями для усього європейського та світового співтовариства, адже збереження незалежності й відновлення територіальної цілісності України є одним із визначальних чинників підтримання стабільності й безпеки у Європі та всьому світі.

Отже, дослідження конфліктизаційних та деконфліктизаційних процесів в Україні не буде повним без участі українознавців, які спроможні генерувати нові ідеї, що сприятимуть переходу українства до нового, менш конфліктного періоду своєї історії. Таким чином, конфліктологічні дослідження із залученням українознавства (з його трансдисциплінарним потенціалом) набувають все більшої ваги у зв'язку з інтенсифікацією неокolonіальної політики Росії та стрімким зростанням як глобальних, так і локальних викликів та загроз.

1. Авер'янова Н.М. (2017). Гібридна війна: російсько-українське протистояння. *Науковий журнал «Молодий вчений»*. Вип. 3 (43). 30–34.

2. Авер'янова Н.М., Воропаєва Т.С. Конфліктизаційні процеси в сучасній Україні. *Гілея: науковий вісник*. 2019. Вип. 148 (№ 9). Ч. 2. Філософські науки. 11–16.

3. Авер'янова Н.М., Воропаєва Т.С. Міждержавний збройний конфлікт на теренах України: неокolonіальний вимір. *Гілея: науковий вісник*. 2019. Вип. 145 (№ 6). Ч. 2. 7–11.

4. Авер'янова Н.М., Воропаєва Т.С. Стратегія «розумної сили» як основа для припинення

збройного конфлікту в Україні та реінтеграції окупованих територій. *Гілея: науковий вісник*. 2019. Випуск 147 (№ 8). Ч. 2. Філософські науки. 7–13.

5. Алейников А.В., Стребков А.И. Конфликты и социальная стабильность в современной России. *Вопросы философии*. 2015. № 12. 27–40.

6. Батриченко О.В. Особливості сучасних збройно-політичних конфліктів. К. 2006. 18 с.

7. Війна на Донбасі потрапила у топ-10 конфліктів, за якими треба слідкувати у 2020 році // Українська правда. 28.12.2019. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2019/12/28/7236064/> (дата звернення: 29.12.2019).

8. Воропаєва Т.С. Інтегративний потенціал сучасного українознавства: теоретико-методологічні аспекти. *VII Міжнародний конгрес україністів. Збірник наукових статей. Освіта. Українознавство* / Голов. ред. Г. Скрипник. К.: ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАНУ. 2008. 45–54.

9. Воропаєва Т.С. Конфліктизаційні та деконфліктизаційні процеси в Україні: соціально-філософські аспекти. *Научний взгляд в майбутнє*. 2018. Вип. 10. Т. 2. 49–56.

10. Воропаєва Т. Український етнос як основа для формування модерної нації. *Походження, становлення та розвиток українського народу*. К.: ВПЦ «Київський університет». 2010. 409–528.

11. Глухова А.В. Современный глобальный конфликт и его национальные проекции (конфликтологический дискурс). *Человек. Сообщество. Управление*. 2016. Т. 16. № 4. 60–76.

12. Горбулін В.П. «Гібридна війна» як ключовий інструмент російської геостратегії реваншу. *Дзеркало тижня*. URL: <http://gazeta.dt.ua/internal/gibridna-viynayak-klyuchoviy-instrumentrosiyskoyi-geostrategiyi-revanshu.html> (дата звернення 12.10.2019).

13. Словник-довідник термінів з конфліктології / За редакцією: проф. М.І. Пірен, проф. Г.В. Ложкіна. Чернівці–Київ. 1995. 332 с.

14. Фігурний Ю. Конфліктизація українського етнокультурного простору як об'єкт українознавчих досліджень. *Українознавчий альманах*. 2019. Вип. 24. 28–33.

15. Averde Derek. The Ukraine Conflict: Russia's Challenge to European Security Governance. *Europe-Asia Studies*. 2016. 68 (4). 699–725.

16. Bebler Anton. Crimea and the Russian-Ukrainian Conflict. *Romanian Journal of European Affairs*. 2015. Vol. 15. 1–2.

17. Brian K. Annual. Research Review: The experience of youth with political conflict – challenging notions of resilience and encouraging research refinement. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*. 2013. No. 54. 461–473.

18. Esteban J. Polarization, fractionalization and conflict. *Journal of Peace Research*. 2008. Vol. 45. No. 2. 163–182.

19. Nye J.S. *Understanding International Conflicts: An Introduction to Theory and History*. (Longman

Classics in Political Science). 6th edition. Cambridge: Harvard University Press; 2007. 240 p.

20. Nye J.S. *The Paradox of American Power: Why the World's Only Superpower Can't Go it Alone*. New York: Oxford University Press, 2002. 200 p.

21. Strasheim Julia. Power-Sharing, Commitment Problems, and Armed Conflict in Ukraine. *Civil Wars*. 2016. 18 (1). 25–44.

References:

1. Averianova N.M. (2017). Hibrydna viyna: rosiys'ko-ukrayins'ke protystoyannya [Hybrid war: the Russian-Ukrainian confrontation]. *Naukovyy zhurnal «Molodyy vchenyy»*. Vyp. 3 (43). 30–34. (in Ukrainian).

2. Averianova N.M., Voropayeva T.S. (2019). Konfliktyzatsiyni protsesy v suchasniy Ukraini [Conflictizational processes in modern Ukraine]. *Hileya: naukovyy visnyk*. Vyp. 148 (№ 9). Part 2. Filosofs'ki nauky. 11–16. (in Ukrainian).

3. Averianova N.M., Voropayeva T.S. (2019). Mizhderzhavnyy zbroyniy konflikt na terenax Ukrainy: neokolonial'nyy vymir [Inter-state armed conflict on the territory of Ukraine: the neo-colonial dimension]. *Hileya: naukovyy visnyk*. Vyp. 145 (№ 6). Part 2. Filosofs'ki nauky. 7–11. (in Ukrainian).

4. Averianova N.M., Voropayeva T.S. (2019). Stratehiya «rozumnoyi syly» yak osnova dlya pryypynennya zbroynoho konfliktu v Ukraini ta reintehratsiyi okupovanykh terytoriy [The “reasonable force” strategy as a basis for ending the armed conflict in Ukraine and reintegrating the occupied territories]. *Hileya: naukovyy visnyk*. Vyp. 147 (№ 8). Part 2. Filosofs'ki nauky. 7–13. (in Ukrainian).

5. Aleinikov A.V., Strebkov A.I. (2015). Konflikty i sotsialnaya stabilnost v sovremennoy Rossii [Conflicts and social stability in modern Russia]. *Voprosy filosofii*. Vol. 12. 27–40. (in Russian).

6. Batrymenko O.V. (2006). *Osoblyvosti suchasnykh zbroyno-politychnykh konfliktiv* [Features of modern armed-political conflicts]. Kyiv. 18 p. (in Ukrainian).

7. Viyna na Donbasi potrapyla u top-10 konfliktiv, za yakymy treba slidkuvaty u 2020 rotsi [The Donbas war is in the top 10 conflicts to follow in 2020]. *Ukrayins'ka pravda*. 28.12.2019. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2019/12/28/7236064/>]. (in Ukrainian). (Last accessed 29.12.2019).

8. Voropayeva T.S. (2008). Intehrativnyi potentsial suchasnoho ukrainoznavstva: teoretyko-metodolohichni aspekty [Integrative potential of contemporary Ukrainian studies: theoretical and methodological aspects]. *Vii Mizhnarodnyi konhres ukrainistiv. Zbirnyk naukovykh statei. Osvita. Ukrainoznavstvo*. Ed. H. Skrypnyk, Kyiv, IMFE im. M. T. Ryl'skoho NANU. 45–54. (in Ukrainian).

9. Voropayeva T.S. (2018). Konfliktyzatsiyni ta dekonfliktyzatsiyni procesy v Ukraini: social'no-filosofs'ki aspekty [Conflictization and deconflictization processes in Ukraine: social-philosophical aspects]. *Nauchnyi*

vzgliad v budushchee. Vyp. 10. T. 2. 49–56. (in Ukrainian).

10. Voropayeva T. (2010). Ukrainskyi etnos, yak osnova dlia formuvannya modernoi natsii [Ukrainian Ethnicity as a Basis for the Formation of a Modern Nation]. *Pokhodzhennia, stanovlennia ta rozvytok ukrainskoho narodu*. Kyiv. 409–528. (in Ukrainian).

11. Glukhova A.V. (2016). Sovremennyy globalnyy konflikt i yego natsionalnye proektsii (konfliktologicheskiy diskurs) [Contemporary global conflict and its national projections (conflict-oriented discourse)]. *Chelovek. Soobshchestvo. Upravlenie*. Vol. 16. 4. 60–76. (in Russian).

12. Hopbulin V.P. (2016). «Hibrydna viyna» yak klyuchovyy inctpument posyiskoyi heoctpatehiyi pevanshu [“Hybrid War” as the Key of the Institut of the Russian State Record of the Revolution]. URL: <http://gazeta.dt.ua/internal/gibridna-viyna-yak-klyuchoviy-instrumentosyiskoyi-geostrategiyi-revanshu-.html>. (in Ukrainian). (Last accessed 12.10.2019).

13. *Slovyk-dovidnyk terminiv z konfliktolohiyi* (1995). [Dictionary-Directory of Terms for Conflictology] / Ed. prof. M.I. Piren, prof. H.V. Lozhkin. Chernivtsi-Kyiv. 332 p. (in Ukrainian).

14. Fihurnyi Yu. (2019). Konfliktyzatsiya ukrayins'koho etnokul'turnoho prostoru yak ob'yekt ukrayinoznachnykh doslidzhen' [Conflict of the Ukrainian ethno-cultural space as an object of Ukrainian studies]. *Almanac of Ukrainian studies*. Issue 24. 28–33. (in Ukrainian).

15. Averre Derek. (2016). The Ukraine Conflict: Russia's Challenge to European Security Governance. *Europe-Asia Studies*. 68 (4). 699–725.

16. Bebler Anton (2015). Crimea and the Russian-Ukrainian Conflict (2015). *Romanian Journal of European Affairs*. Vol. 15. 1–2.

17. Brian K. (2013). Annual Research Review: The experience of youth with political conflict – challenging notions of resilience and encouraging research refinement. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*. No. 54. 461–473.

18. Esteban J. (2008). Polarization, fractionalization and conflict. *Journal of Peace Research*. Vol. 45. No. 2. 163–182.

19. Nye J.S. (2007). *Understanding International Conflicts. An Introduction to Theory and History*, 6th. Cambridge: Harvard University Press. 240 p.

20. Nye J.S. (2002). *The Paradox of American Power: Why the World's Only Superpower Can't Go it Alone*. New York: Oxford University Press. 200 p. .

21. Strasheim Julia. (2016). Power-Sharing, Commitment Problems, and Armed Conflict in Ukraine. *Civil Wars*. 18 (1). 25–44.